

COMHRÉIR NA COPAILE

16.1 Tá an chopail *is* difriúil go mór le briathra eile na Gaeilge sna pointí seo

□ ina deilbhíocht (**14.61-71**).

□ briathra faisnéiseacha atá sna briathra eile, i.e., tig leo bheith ina bhfaisnéis nó ina gcuid den fhaisnéis; ach níl sa chopail ach nasc chun an fhaisnéis a ghreamú den ainmní.

□ ní féidir leis an gcopail seasamh ina haonar in abairt, rud is féidir le gach briathar eile a dhéanamh taobh amuigh de chorrcheann uireasach (*arsa, dar*).

□ go dfreach roimh an bhfaisnéis is iondúil an chopail a chur. Go dfreach roimh an ainmní nó táite leis a bhíonn na briathra eile go hiondúil.

□ bíonn béim ghutha láidir nó mheasartha de ghnáth ar na briathra eile. Bíonn an chopail gan bhéim.

16.2 Is féidir an chopail a úsáid i ngach aimsir shimplí taobh amuigh den mhodh ordaitheach.

Seo na haimsirí príomha:

t.l. *is talamh maith anois é; an madra cú?*

t.g.l. *sin an uair is contúirtí an leac oighir*

t.f. *ná bí déanach nó is cuimhin leat é; is olc an bhail ar an tír má loiceann na prátaí; éirigh as sin nó is duit is measa*

f.l. *gura slán an scéalaf; las an solas gur léir dúinn a chéile*

Seo na haimsirí stairiúla:

t.c. *ba bhreá an fear é tráth; níorbh é sin a bharúil féin*

t.g.c. *b'aoibhinn linn bheith ag éisteacht leis gach oíche*

m.c. *b'fhéidir go rachainn; nár mhaith leat go suífinn*

m.c.) *rachainn dá mb'eol dom an bealach; dúirt sé nach*

f.c.) *dteithfeadh sé murarbh áil leis féin é.*

16.3 Is iad seo na príomhchásanna a mbíonn an chopail iontu

- in abairtí aicme
- roimh fhaisnéis aidiachtach
- roimh *le* (réamhfocal) chun úinéireacht a léiriú
- in abairtí ionannais
- i leaganacha treisithe.

AN ABAIRT AICME

16.4 Is abairt aicme abairt ina dtráchtar ar rud(aí) áirithe a bheith in aicme áirithe: *is é an smólach* (i.e., ceann de na nithe a dtugtar éin orthu is ea smólach); *an eitleoir Tomás?* (i.e., an duine den mhuintir ar a dtugtar eitleoirí Tomás?)

Is gnách trí roinn in abairt aicme

- an t-ainmní (ábhar na cainte)
- an fhaisnéis (an t-eolas a thugtar ar an ainmní, nó a lorgaítear faoi, nó forainm ceisteach)

- an chopail a dhéanann an ceangal gramadaí idir an t-ainmní agus an fhaisnéis

Is minic an chopail ar iarraidh ach intuigthe. Is annamh an t-ainmní ar iarraidh ach i bhfreagraí. Ní mór faisnéis a bheith ann i gcónaí, agus is uirthi is mó a chuirtear béim an ghutha.

Ní féidir le hainmfhocal cinnte ná le forainm pearsanta bheith ina fhaisnéis in abairt aicme.

16.5 Seo gnáthord na bhfocal: **copail + faisnéis + ainmní**

copail	faisnéis	ainmní
<i>is</i>	<i>éan</i>	<i>smólach;</i>
<i>nach</i>	<i>ainmhí maith</i>	<i>an bhó sin?</i>
<i>nár bh</i>	<i>iománaí deas</i>	<i>Parthalán?</i>

<i>ní</i>	<i>dóigh liom</i>	<i>go raibh Séamas tinn;</i>
<i>an</i>	<i>cuimhin leat</i>	<i>an fhuinneog a dhúnadh?</i>
<i>cad</i>		<i>é sin?</i>

16.6 Uaireanta cuirtear forainm pearsanta i gcomhaisnéis le hainmní ainmfhoclach cinnte.

Fo-ainmní a thugtar air scaití: *is áit dheas é Dún Garbhán; nach peileadóir maith é Seán?*

16.7 Uaireanta déantar dhá chuid d'fhaisnéis fhada d'fhonn cothromaíochta:

copail	faisnéis	ainmní	faisnéis (ar leanúint)
<i>is</i>	<i>fear</i>	<i>é</i>	<i>a bhfuil muinín agam as.</i>

16.8 Is féidir ainmní atá ina fhorainm taispeántach a chur roimh an bhfaisnéis agus an chopail a ligean ar lár: *Fear a mharú! Sin peaca.*

Ní hiondúil leagan mar sin, áfach, ach i bpríomhchlásal ráiteasach dearfach nuair is aimsir láithreach atá ann agus nach bhfuil forainm pearsanta i gcomhaisnéis leis an bhforainm taispeántach. Seo samplaí de leaganacha eile a d'úsáidfidh ina ionad: *is peaca é sin; ba pheaca é sin; deir sé gur peaca é sin; nach eitleáin iad siúd?*

16.9 Tugtar an t-ainmní chun tosaigh corruair eile freisin: *tír gan teanga tír gan anam.*

Ar *tír gan anam* a chuirtear béim an ghutha; agus lena chois sin, is léir nach gá go mbeadh *tír gan anam* ina *tír gan teanga*, dhá rud a chuireann in iúl dúinn gur ar deireadh atá an fhaisnéis.

Treisiú na Faisnéise

16.10 Cé go mbíonn béim an ghutha ar an bhfaisnéis sa leagan is simplí den abairt aicme, is minic a theastaíonn í a threisiú tuilleadh. Tá dhá shlí choitianta ann chuige sin.

An gnáthleagan	Leaganacha a threisiúnn an fhaisnéis
<i>is leaba í</i>	(i) <i>leaba is ea í;</i>
	(ii) <i>[is] leaba atá inti;</i>
<i>ba shaighdiúirí iad</i>	(i) <i>saighdiúirí ba ea iad;</i>
	(ii) <i>[is] saighdiúirí a bhí iontu;</i>

an capall é? (ii) *an capall atá ann?*

nach bean í? (ii) *nach bean atá inti?*

ní cait iad (ii) *ní cait atá iontu.*

Ní úsáidtear leaganacha (i) thuas ach i ráiteas dearfach.

An fhothaisnéis a thugtar ar *ea* (an forainm neamhphearsanta). Tá *ea* iarthagrach don fhaisnéis *leaba*, *saighdiúirí* thuas.

16.11 Tá leaganacha treisithe de shórt **16.10** (i) agus (ii) ann agus gan aon ghnáthleagan ag freagairt dóibh: *sa samhradh ba ea é*; *sa samhradh a bhí ann*; *roimh an gcogadh ba ea é*; *roimh an gcogadh a bhí ann*.

16.12 Má dhéantar clásal ainmfhoclach de leagan **16.10** (i) is gnách, i gceantair áirithe den Ghaeltacht, foirm chopailéach a chur roimh an bhfaisnéis agus ina diaidh: *is dóigh liom gur leaba gurb ea í*; dúirt Ciarán *gur shaighdiúirí gurbh ea iad*.

Is iad na gnáthrialacha a théann i bhfeidhm ar leagan **16.10** (ii): *is dóigh liom gur leaba atá inti*; dúirt Ciarán *gur saighdiúirí a bhí iontu*.

16.13 Déantar dhá chuid den fhaisnéis threisithe uaireanta d'fhonn cothromaíochta: *bean ba ea í a gcuirfeá sonrú i gcruinniú inti*; *rud a bhí ann nárbh fhurasta a dhéanamh*.

16.14 An Fhaisnéis ina Forainm Ceisteach

Cad, cad é, céard na forainmneacha ceisteacha a úsáidtear san abairt aicme. Tá leaganacha gairide agus leaganacha níos faide ann:

□ *Cad [é] seo? Cad [é] sin? Céard [é] siúd?*

□ *Cad é an rud é seo? Céard é an rud é siúd? Cad é rud sin?* etc.

Uaireanta aithnítear idir an dá shaghas. Le rudaí a chluintear (caint, fothram, etc.) is mó a bhaintear feidhm as na leaganacha gairide:

Céard é siúd? Sin toirmeach.

Cad é sin? Ag iarraidh lasáin ort a bhí mé.

Le rudaf a fheictear agus ar lorg sainmhíniú is mó a bhaintear feidhm as na leaganacha is faide:

Cad é an rud é seo? Sin tinteog.

Cad é an rud é tinteog?

Cad é rud leictreachas?

16.15 Seo sampla de thaifeach ceiste dar tús *cad*:

copail + faisnéis fo-ainmní ainmní

cad é an rud é sin

Féadtar a rá go bhfuil *é, an rud, é, sin* i gcomhaisnéis.

16.16 I bhfreagraí simplí ar cheisteanna a lorgaíonn aicme ruda agus dar tús *an, nach, ar, arbh, nár, nárbh*, is gnách gan an t-ainmní a athlua, ach an forainm *ea* a chur in áit fhaisnéis na ceiste. Mar an gcéanna i gcás abairtí eile (ceisteanna agus freagraí) ina bhfuil faisnéis na habairte roimhe sin i gceist arís.

An capall é sin?—Is ea.—Ní hea.—Nach ea?

Níorbh uisce é siúd.—Nárbh ea?—Níorbh ea.

Mar fhreagra diúltach níos iomláine ar an gceist *an capall é sin?* deirtear *ní hea ach bó; ní hea, bó is ea í; ní hea, bó atá ann* etc., mar tá leagan treise riachtanach de réir an chomhthéacs.

16.17 Mar fhreagra ar cheist dhúbailte de shaghas *cé acu spúnóg nó forc é sin?* déarfai

spúnóg is ea é (spúnóg atá ann)

ní haon cheann acu é ach scian

ní aon cheann acu é -- scian atá ann (is ea é)

ní spúnóg ná forc é ach scian, etc.

16.18 Seasann an forainm *ea* d'abairt iomlán go minic:

Níl sé agat, an ea? (= an ndéir tú nach bhfuil sé agat?)

Is bréag é. Cad is ea? (= cad a dúirt tú?)

Dhúisigh sé, ach más ea, níor éirigh sé.

Pósfaidh sí é. Nárab ea! (= nár phósa!)

Is dóigh liom, ní hea, táim deimhneach de, go ...

Is minic nach mbíonn in *ea* ach slí chneasta le tús a chur le gnó éigin: *is ea, a leanbh?* (= cad atá uai?); *is ea anois, a chairde, tosáimid.*

16.19 Is féidir an forainm *ea* a threisiú: *is ea go deimhin; ba ea cheana; capall maith é – is ea sin; ní bád sí a bhí ann – níorbh ea sin ach bád Liam; daoine deasa iad na Dálaigh. Ba ea sin riamh iad.*

Tabhair faoi deara go bhfuil an t-ainmní luaite sa sampla deireanach d'ainneoin gur *ea* is faisnéis san abairt. Seo cúpla sampla eile de sin: *bhí mé i mo dhuine uasal – cé a déarfadh ná gurbh ea mé; ní ceart amadán a thabhairt air mar nach ea é; an ea nach dtuigeann tú mé?*

AN CHOPAIL & AN FHAISNÉIS AIDIACHTACH

16.20 Nuair a úsáidtear faisnéis aidiachtach leis an gcopail táthar ag faisniú cáilíocht áirithe de chuid an ainmní: *nach deas iad? ní fíor sin; is bréagach thú; nár cheart Pádraig (ceist reitriciúil)? ba leor punt; is beag an rud is buaine ná an duine.*

Is mar a chéile comhréir na n-abairtí sin thuas agus comhréir na habairte aicme is simplí.

16.21 Fághtar an fhaisnéis nó cuid di ar deireadh uaireanta: *is minic cú mall sona (minic sona an fhaisnéis; aidiacht is ea sona, agus an dobhriathar minic a cáiliú); an rud is annamh is iontach; is glas na cnoic i bhfad uainn.*

16.22 Is minic breischéim aidiachta i leaganacha de shaghas **16.21** freisin: *is fearr Séamas ná Seán (fearr ná Seán an fhaisnéis).*

Féach freisin: *is ionann leite agus brachán (ionann agus brachán an fhaisnéis).*

Cad é an rud é leite? Is ionann leite agus brachán.

Cad é an rud é brachán? Is ionann brachán agus leite.

16.23 Taobh amuigh de na cásanna atá luaite in **16.20-22**), is gnách forainm, nó ainmfhocal coitianta a bhfuil an t-alt roimhe, a chur i gcomhaisnéis roimh ainmní ainmfhoclach cinnte nuair is aidiacht bhunchéime an fhaisnéis: *is mór í mo chumhacht; ba mhór é a ghlór; nach cleasach an mac an saol? is maith an t-íománaí an fear ar an gcláí.*

Féach na difríochtaí brí agus múnla atá idir an dá abairt seo:

Nach **peileadóir maith** [é] *Tadhg?* [Béarla: *isn't T. a good footballer?*]

Is ea nó Ní hea.

Nach **maith** an **peileadóir** [é] *Tadhg?* [Béarla: *isn't T. a good footballer?*].

Is minic gur ceist reitriciúil an dara ceann. *Is maith, nó tá, an freagra.*

16.24 Úsáidtear na haidiachtaí éiginnte i múnlaí tábhachtacha copaileacha roimh ainmfhocal coitianta gan an t-alt: *is annamh (beag, fánach, iomaí, tearc) duine a thagann an treo seo; an iomaí fear [atá] agat? is iomaí do leithéid a chabhródh liom; is iomaí sin duine a chonaic mé.*

Féach na difríochtaí brí agus múnla atá idir an dá abairt seo:

Is beag duine a rachadh isteach ann (= ní mórán a ...).

Is beag an duine a rachadh isteach ann (= ní fhéadfadh aon duine dul isteach ann ach duine beag).

Aidiacht éiginnte atá sa chéad abairt, agus aidiacht thuairisciúil sa dara ceann.

Abairtí Oibiachtúla agus Abairtí Suibiachtúla

16.25 An té a deir *is gearr é, is fada é*, tugann sé le tuiscint go bhfuil an faisniú neamhspleách ar thuairimí daoine, gur fíoras atá sé a insint. Abairtí oibiachtúla a thugtar ar abairtí mar sin.

Ach nuair a deir sé *is gearr liom é, is fada le Gearóid é*, ní fíoras ach tuairim (a thuairim féin nó tuairim Ghearóid) i dtaobh fhad an ainmní atá i gceist. Abairtí suibiachtúla iad sin.

An bhrí shuibiachtúil seo a ghabhann leis an réamhfhocal *le*, ní gnách í a bheith ag gabháil le réamhfhocail ar bith eile seachas *ag*: *ba bheag aige siúd bréag; is mór agam a ndearna tú ar mo shon.*

16.26 Is iomaí bealach chun suibíachtúlacht a chur in iúl, e.g. trí fhrásáí mar *dar le*, *cheap sé*, *ba é a bharúil*, etc. Níl i gceist anseo, áfach, ach feidhm an réamhfhocail *le* i bhfaisnéis na habairte copailí. Seo roinnt de na cainteanna is tábhachtaí.

□ ar lorg aidiachta: *is ard liom é* (= is ard (ró-ard) é, dar liom); *is maith leis bheith saor* (ceapann sé gur maith an rud bheith saor); *ar mhiste leat mé a dhul abhaile? b'fhearr léi imeacht*; *nár bh fhearr leat luí síos? ní beag liom é* (ceapaim gur leor é); *ní mór liom duit é* (ní dóigh liom go bhfuil an iomad agat; níl éad agam leat faoi); *ba mhór leis de ghreim é* (shíl sé go raibh níos mó ná greim amháin ann).

□ ar lorg ainmfhocail: *is cuma liom* (ceapaim gur mar a chéile an dá rogha); *ní foláir leis imeacht* (ní shásóidh aon ní é ach imeacht; Béarla *he insists on going*); *níorbh fholáir léi an roth a choimeád aici féin*.

Ní i gcónaí a chuireann *le* suibíachtúlacht in iúl: *is cuimhin liom é*; *is liom é*.

16.27 Tá a lán abairtí oibiachtúla ann a fhreagraíonn do na cinn atá in **16.25-26** agus a bhfuil *do* in ionad *le* iontu. Bheadh na habairtí sin oibiachtúil gan *do*; ní chuireann *do* isteach ar an oibiachtúlacht: *is maith duit é* (= déanann sé maitheas duit cibé faoi do bharúil féin ina thaobh); *is cuma duit [é]* (ní bhaineann sé leat; ná buair thú féin faoi); *ní foláir di dul abhaile* (caithfidh sí dul; níl aon rogha aici); *ní mór di éirí as obair feasta* (caithfidh sí...); *ní beag duit é* (tá do sháith agat); *ní miste duit dul abhaile*.

Is féidir múnla ceiste reitriciúla a chur ar chuid de na habairtí sin thuas lena dtreisiú: *cá beag duit é? cá mór daoibh imeacht? cá fearr duit bheith ag caint? cár mhiste duit é?*

Abairt oibiachtúil is ea *is beag orm iad*.

Athrú i bhFreagraí

16.28 Is gnách an aidiacht fhaisnéiseach a athlua i bhfreagraí agus in abairtí gaolmhara eile:

Ar chóir iad a cheannach? Ba chóir, cinnte.

Nach fearr na cinn óga? Ní fearr, go deimhin.

Is iomaí duine a chreideann é. Is iomaí [sin].

Ba bhinn an t-amhránaí é. Ar m'anam gur bhinn.

16.29 Is minic a dhéantar na réamhfhocail *do, le* a athlua chomh maith leis an aidiacht in abairtí den saghas atá i gceist in **16.25-27**.

An maith leat bainne? Is maith liom [gan amhras].

Nár bh fhearr duit luí síos? Is dócha gurbh fhearr dom.

16.30 Mar an gcéanna i gcás roinnt ainmfhocal a úsáidtear mar a bheadh aidiachtaí ann (*cuimhin, dóigh, fiú, foláir, mithid*, etc.):

An cuimhin leat é? Is cuimhin liom [go maith].

An dóigh leat go dtiocfaidh sí? Ní dóigh liom [é].

Ní foláir duit bheith aireach. Ní foláir dom, is dócha.

Ní úsáidtear *ea* thar ceann na haidiachta faisnéisí ach amháin nuair a thagann an clísal coibhneasta leithleach (**16.68**) ar lorg na haidiachta.

Is agus Bí

16.31 Tá aidiachtaí ann ar féidir a n-úsáid leis an dá bhriathar, *is agus bí*, chun cáilfochtaí a fhaisniú: *is fíor sin; tá sin fíor*.

Tá aidiachtaí áirithe agus múnlaí áirithe ann ar gnách an chopail a úsáid leo, agus cinn eile ar gnách an briathar *bí* a úsáid leo. Mar shampla, *is deacair a rá; is doiligh a thuiscint; is furasta a chreidiúint* is coitianta ná *tá sé deacair a rá*, etc.

Ach *tá sé cearr* (*contráilte, béasach, fearúil, fuar, te, fliuch, briste, breoite*) is mó a deirtear.

Tríd is tríd, cáilfocht níos buaine atá i gceist leis an gcopail, cáilfocht níos sealadaí le *bí*.

AN CHOPAIL + *le*: ÚINÉIREACHT

16.32 Is é seo an gnáthleagan a úsáidtear chun úinéireacht a léiriú:

copail faisnéis ainmní

is le Tomás an rothar

Chun an fhaisnéis a threisiú úsáidtear modh na habairte aicme: *le Tomás is ea an rothar.*

Ach ní gá an leagan treisithe sin a úsáid in am ar bith.

16.33 Ní mór *le* na húinéireachta a athlua i bhfreagraí, etc.

An leatsa an leabhar?—Is liom.—Ní liom.

Cé leis an teach?—Is liomsa é.—Is le m'athair é.

Cér leis anuraidh é?—Ba le Sean Ó Sé é (le S. Ó S. ba ea é).

Ar leis roimh an gcogadh é?—Níor leis ach lena dheartháir.

Tugtar ainmní fada chun tosaigh uaireanta agus fágtar fo-ainmní feiliúnach ina áit: *an teagasc seo a thugaimse ní liom é.*

AN ABairt IONANNAIS

16.34 Is é is abairt ionannais ann abairt ina dtráchtar ar dhá rud a bheith comhionann: *is mise Seán; an tusa Séamas? níorbh iadsan na gadaithe.*

Is féidir cruth ailgéabrach a chur ar an abairt ionannais más ráiteas dearfach é: $a = b$.

Copail + faisnéis + ainmní is múnla do na trí abairt sin thuas.

Ní féidir don ainmní bheith éiginnte, agus is an-annamh an fhaisnéis éiginnte.

Ní féidir an t-alt ná ainmfhocal a chur go díreach ar lorg na copail in abairt ionannais. Chun é sin a sheachaint is iondúil forainm pearsanta oiriúnach ar a dtugtar **an fhofhaisnéis** a chur ar lorg na copail.

16.35 Tá dhá shórt abairtí ionannais ann.

an t-ainmní ar deireadh

<i>copail</i>	<i>fofhaisnéis</i>	<i>faisnéis</i>	<i>ainmní</i>
[is]	---	mise	an dochtúir
an	---	sibhse	na gardaí nua?
ní	---	hiadsan	iad
ba	---	é sin	é
[is]	---	í féin	do chara
nach	í	Cáit	í?
arbh	iad	Muintir na Tíre	iad?
ba	é	an fear rua	é

an fhaisnéis ar deireadh

<i>copail</i>	<i>fofhaisnéis</i>	<i>ainmní</i>	<i>faisnéis</i>
an	---	tú	an dochtúir?
ba	é	mo bharúil	go raibh sé ag goid
nach	é	cuspoir an rialtais	an Ghaeilge a chothú
is	é	an peaca a rinne sé	fear a mharú
ba	é	an rud a chonaic sé	dair mhór

16.36 Is minic an cónasc *ná* roimh an bhfaisnéis in abairtí de shaghas an phéire dheireanaigh in **16.35**.

16.37 Is iondúil gnáthfhoirm an fhorainm phearsanta a úsáid mar ainmní, agus ceann de na foirmeacha treise mar fhaisnéis, ach féach **16.41**.

Ionad na Faisnéise agus an Ainmní

16.38 Más forainm pearsanta an fhaisnéis is iondúil í a chur roimh an ainmní, ach más clásal nó frása ainm bhriathartha nó ainmfhocal éiginnte í, is ar lorg an ainmní is iondúil í a chur.

16.39 Más dhá ainmfhocal (lena gcáilitheoir) an fhaisnéis agus an t-ainmní féadann an fhaisnéis teacht roimh an ainmní nó ina dhiaidh:

*Cé hé an captaen? Is é an **siúinéir** an captaen.*

*Cé hé an namhaid? Is é an namhaid **an peaca**.*

Bíonn béim an ghutha ar an bhfaisnéis sa dá abairt. Lena chois sin déantar stad beag tar éis an t-ainmní a rá nuair a leanann an fhaisnéis é: *Is é an namhaid-an peaca!*

Is gnách áfach ainmneacha dílse a thabhairt chun tosaigh cibé acu faisnéis nó ainmní iad:

Peadar: Níl aithne agam ar an mbainisteoir ná ar an rúnaí.

*Pól: Tá cinnte. Is é an **Búrcach** an bainisteoir agus is é an **Brianach** an rúnaí.*

Síle: Cé hiad an Búrcach agus an Brianach seo?

*Sinéad: Is é an Búrcach **an bainisteoir** agus is é an Brianach **an rúnaí**.*

16.40 Cibé acu faisnéis nó ainmní iad, cuirtear an forainm taispeántach agus an forainm pearsanta (an chéad agus an dara pearsa) ar lorg na copailé nuair nach bhfuil an forainm cé ann.

*Peadar: Ní fheicim Seán. Pól: **Seo Seán**; seo [é] é.*

*Síle: Ní aithním an fear rua. Sinéad: Sin [é] **Seán**; is é sin **Seán**.*

*Tá Séamas ag teastáil uaim. An **tusa** Séamas?*

*Ní aithním thusa. An tú **Séamas**?*

Cuirtear i ndiaidh na fofhaisnéise ainmfhocal a bhfuil aidiacht thaispeántach á cháiliú:

Eoin: *Ceannóidh mé an ceann is fearr.*

Éamann: *Is é an capall sin an ceann is fearr.*

Séamas: *An gceannóidh mé an ceann bán?*

Seán: *Déan, mar is é an capall sin an ceann is fearr.*

Fághtar na forainmneacha sin thuas ar deireadh in intriachtaí áirithe: *mo cheol thú! mo sheacht mh'anam sibh! mo ghrá í sin!*

16.41 Más forainmneacha mar atá in **16.40** an fhaisnéis agus an t-ainmní tugtar tús áite don chéad phearsa ar an dara pearsa. Féadann an forainm taispeántach teacht roimh an bhforainm pearsanta nó ina dhiaidh: *dá mba mise thusa; dá mba mé thú; a Mháire, an tú sin? Fear an tí? —Sin mise.*

16.42 Tugtar an fhaisnéis chun tosaigh lena treisiú tuilleadh, uaireanta: **Carl Marstrander** *ba é é.*

16.43 Déantar dhá chuid den fhaisnéis d'fhonn cothromaíochta amanna: *is é an siopadóir é is acmhainní ar an mbaile mór; is é rud é is tuathalaí dár airigh mé riamh.*

Ceisteanna agus Freagraí

16.44 Cé an forainm is gnách i dtosach ceiste a fhreagraítear le habairt ionannais. Bíonn *is* intuigthe ann. Is minic rogha dhá mhúnla ann, ceann le fo-ainmní (**16.6**), ceann gan é:

	<i>copaill + faisnéis</i>	<i>fo-ainmní</i>	<i>ainmní</i>
	cé	—	tusa?
	cé	hé	an fear sin?
	cé	an bád	í siúd?

Le fo-ainmní: *cé hé mise (tusa, mé, tú, é, í, etc.: an fear (bhean) seo? cé hiad sinne (sibhse, iad, na fir)?*

Gan fo-ainmní: *cé thú féin? cé hiadsan; cé hí? cé sin? cé na daoine a bhí ann?*

16.45 Is minic nach dtugtar ach an fhaisnéis mar fhreagra ar cheisteanna dar tús cé:

Cé hé an bhean sin? [Is í] Cáit Ní Chathasaigh [í].

Cé hé thusa? [Is mé] Cáit Ní Chathasaigh.

Cé hé mise? [Is tú] Seán Ó Sé.

Má cheapann an freagróir nach bhfuil aithne ag an gceistitheoir ar an duine deir sé *Cáit Ní Chathasaigh is ainm di (dom)*, etc.

16.46 Uaireanta cuirtear *tá* ag tosach an fhreagra.

Cé hé féin? Tá, Colm Ó Néill.

Cén bád í siúd? Tá, bád Dhonnchaidh.

Fághtar an *tá* sin ar lár sa chlaoninsint: *dúirt sí gur Cholm Ó Néill; dúirt sí gur bhád Dhonnchaidh í.*

16.47 Ní féidir *ea* a úsáid sna freagraí ionannais. Ní mór forainm pearsanta a úsáid thar ceann fhaisnéis na ceiste:

An é sin an glas?—Is é; ní hé—siúd [é] é.

An é sin an glas?—Is é; ní hé ach an eochair; ní hé--is í an eochair í.

An tusa Séamas?—Is mé; ní mé—sin [é] Séamas.

An tú Séamas?—Is mé; ní mé ach Pádraig; ní mé--is mé Pádraig.

An é Pádraig an captaen?—Ní hé ach Pilib.

An é Pádraig an captaen?—Ní hé ach an leaschaptaen; Ní hé--is é an leaschaptaen é.

An é an teach bán an leabharlann?—Ní hé ach an teach dearg.

An í an leabharlann an teach bán?—Ní hí ach an cheardscoil.

16.48 Seachnaítear an forainm *ea* i ráitis ionannais freisin. Ní úsáidtear *ea* ach thar ceann ainmfhocail éiginnte. Bheadh na leaganacha seo a leanas ceart: *is é mo chara é* nó *cara dom is ea é*; *deachtóir Gearmánach ba ea Hitler* nó *ba é Hitler deachtóir na Gearmáine*, de réir mar a bheadh i gceist.

16.49 Ainmneacha Dílse in Abairtí Aicme agus Ionannais

Más chun tagairt a dhéanamh do dhuine ar leith nó d'áit ar leith a úsáidtear ainm dflis, is ainm cinnte é. Mar sin de, más faisnéis an t-ainm dflis ní mór abairt ionannais a úsáid: *is é Seán mo chara; nach í Éire mo thír dhúchais?*

In aon chás eile féadann ainm dflis bheith cinnte nó éiginnte de réir na ngnáthrialacha (9.19-23). Is minic sna cásanna sin gurb é **ainm** an duine nó **ainm** na háite, agus nach é an duine féin ná an áit féin atá á léiriú ag an ainm dflis. Má úsáidtear an t-ainm dflis éiginnte mar fhaisnéis, ní mór abairt aicme a úsáid: **Tomás** *is ea é mar Tomás is ea a athair*; **Micheál** *ba ea an triúr acu*; *is Oisín i ndiaidh na Féinne é*; *is Seán is ainm dom*; *ní aon Tadhg an dá thaobh mise*; [*is*] **Éire** *ainm na tíre seo*; **Caisleán Nua** *is ea an baile sin fosta*.

TREISIÚ A DHÉANAMH LEIS AN gCOPAIL

16.50 Is féidir an chopail a úsáid chun páirt d'abairt ina bhfuil a briathar faisnéiseach a threisiú. Sa treisiú seo áirítear réamhfocal + ainmfhocal mar aonad, agus mar an gcéanna áirítear ainmfhocal agus a chuid cáilitheoirí mar aonaid. Aistrítear an pháirt atá le treisiú chun tosaigh ar an mbriathar mar fhaisnéis nua. Cuirtear an briathar sin san fhoirm choibhneasta, agus is gnách go gcuirtear foirm phríomha den chopail roimh an iomlán. Má tá aimsir stairiúil sa ghnáthleagan féadtar foirm stairiúil den chopail a úsáid roimh fhorainm pearsanta (an trfú pearsa).

Baintear feidhm as folhaisnéis más gá í de réir **16.34-35**.

Treisiú ar Abairt nach bhfuil an Chopail inti

16.51 An gnáthleagan: *chuaigh mac Sheáin go Doire inné ag imirt cluiche*.

Leaganacha treise:

Is é mac Sheáin a chuaigh go Doire inné...

An go Doire a chuaigh mac Sheáin inné...?

Nach inné a chuaigh mac Sheáin go Doire...?

Dúradh gur ag imirt cluiche a chuaigh mac Sheáin....

Samplaí eile:

*Ní dheachaigh Pól abhaile: ní hé **Pól** a chuaigh abhaile; ní **abhaile** a chuaigh Pól.*

*Ní bhfaighimid an bua air: ní **sinne** a gheobhaidh an bua air, ní **bua** a gheobhaimid air, ní **air** a gheobhaimid an bua.*

*Tá an ceart agat; is **agat** atá an ceart.*

*Ní fhaca sé go maith iad; ní **[go] maith** a chonaic sé iad.*

16.52 Fágтар clásal treisithe ar deireadh go minic: *ceapaim go bhfuil sé tinn; is é rud a cheapaim [ná] **go bhfuil sé tinn**.*

16.53 Is féidir tuilleadh treise a úsáid mar a dhéantar leis an bhfaisnéis in abairtí aicme agus ionannais.

Mac Sheáin *is é a chuaigh go Doire...*

Tosach an oile *is é is fusa a leigheas*

Inné *is ea a chuaigh...*

Leagan de shaghas an chinn dheireanaigh thuas an saghas is coitianta nuair atá clásal ama le treisiú: **an oíche a fuair sé bás** *is ea a maraíodh a mhac*; **nuair ba dheise dom iad** *is ann ba shoiléire iad.*

16.54 Uaireanta coinnítear mór dhiúltach lena briathar: *ní bheidh mé uaigneach: is **mé** nach mbeidh uaigneach.* Agus (le brí ar leith): *is fada nach raibh mé (= ó bhí mé) anseo.*

16.55 Má tá an briathar le treisiú cuirtear a ainm briathartha (agus an cuspóir, más ann dó) i dtosach agus úsáidtear foirm choibhneasta an bhriathair *déan* in áit an bhunbhriathair; sin nó úsáidtear *amhlaidh* nó *is é rud*: *thit sé de chrann; **titim de chrann** a rinne sí; is amhlaidh a thit sé de chrann; is é rud a thit sé de chrann.*

*ghortaigh sé é féin: é féin **a ghortú** a rinne sé; is amhlaidh (is é rud) a ghortaigh sé é féin.*

16.56 Fágтар *is é (ba é, í, etc.)* ar lár uaireanta: *Pádraig a bhí ann.*

Treisiú in Abairt Chopailéach, tuilleadh samplaí

16.57 Uaireanta is gá cuid den fhaisnéis nó cuid den ainmní a threisiú. Déantar faisnéis nua den chuid sin: *is eol dom é: is dom is eol é; ba cheart iad a bheith ag Eoin: is ag Eoin ba cheart iad a bheith.*

16.58 Uaireanta teastaíonn an t-ainmní iomlán a threisiú agus déantar faisnéis nua di: *nach leatsa an leabhar dearg? nach é an leabhar dearg is leatsa? (is leatsa ainmní na habairte nua)*

is dóigh liom go bhfuil sí tinn: is é is dóigh liom go bhfuil sí tinn

is mian leis an rialtas an Ghaeilge a shábháil: is é is mian leis an rialtas an Ghaeilge a shábháil

b'fhada leis go dtiocfadh sí: ba é ab fhada leis go dtiocfadh sí.

Is gnách gur fochlásal ráiteasach a úsáidtear in ionad clásail choibhneasta ar lorg *mínic* más clásal copailéach atá san fhochlásal: *is mínic gurb ea; nach mínic gurb í; is mínic gurb é an fear is mó caint is lá gnómh; is mínic gur liomsa a bhíonn sé. Ach is mínic a théann; is mínic a bhris.*

An Clásal Coibhneasta Leithleach

16.59 In **16.51-58** tá a lán clásal coibhneasta (cinn dhfreacha dhearfacha a mbunáite) nach féidir a aicmiú sa tslí chlasaiceach (ainmfhoclach, aidiachtach, dobhriathartha) e.g. *an go Doire a chuaigh sé?* Cheal téarma eile tugtar an clásal coibhneasta leithleach air anseo. Tá clásal coibhneasta leithleach i ngach ceann de na habairtí treisithe in **16.51**.

16.60 Úsáidtear an clásal coibhneasta leithleach uaireanta i bhfreagraí ar cheisteanna, etc.

Peadar: *An bhfuil sé fuar?* Pól: *Is é atá.*

Máire: *Bhí tú préachta aréir.* Mairéad: *Is mé a bhí.*

16.61 Bíonn dhá shampla den chlásal coibhneasta leithleach i ndiaidh a chéile uaireanta: *an mhaol bhreac! is í is críonna a chonaic tú riamh.*

16.62 Clásail den sórt leithleach is ea a lán clásal dar tús *cé, cad*, etc.: *cé a bhí ann? cad a rinne sé? céard a dhéanfa?*

AN CHOPAIL AGUS AN FORAINM TAISPEÁNTACH: ACHOIMRE

16.63 Taispeánann na samplaí in **16.64-65** mar a úsáidtear an forainm taispeántach in abairt chopailéach

- le hainmfhocal éiginnte
- le hainmfhocal cinnte
- le *mar + a* (an mhír choibhneasta dhíreach)
- le *a* (an mhír choibhneasta dhíreach)
- le *a[r]* (an forainm coibhneasta réamhtheachtach).

Is féidir *seo*, *siúd* a chur in ionad *sin* sna samplaí.

16.64 Príomhchlásal Ráiteasach Dearfach

□ An chopail agus an taispeántach scartha ó chéile (agus forainm pearsanta i gcomhaisnéis leis an taispeántach sa chéad dá chás):

(ba) leon é sin

is (ba) é sin an leon

Ní úsáidtear an fhoirm chopailéach stairiúil *ba*, ach in abairtí mar an dá shampla thuas: is mar *sin* a rinneadh é.

□ An chopail ligthe ar lár, agus gan aon fhorainm pearsanta i gcomhaisnéis leis an taispeántach

sin leon

sin an leon

sin mar a rinneadh é

sin a cheap mé

sin a raibh aige.

□ An chopail ar lár, agus forainm pearsanta i gcomhaisnéis leis an taispeántach

sin é an leon

sin é a cheap mé

sin é a raibh aige.

Is ionann trí do *sin an leon* agus *sin é an leon*; do *sin a cheap mé* agus *sin é a cheap mé*; do *sin a raibh aige* agus *sin é a raibh aige*.

16.65 Ceist; fochlásal ráiteasach; ráiteas diúltach

An chopail agus an taispeántach scartha ó chéile, agus forainm pearsanta i gcomhaisnéis leis an taispeántach ach amháin sa tríú sampla thíos

an (nach, gur, ní, ar, nár, níor) leon é sin

an (nach, gurb, arbh, gurbh, nárbh, níorbh) é sin an leon

an (nach, gur, ní) mar sin a rinneadh é

an (nach, gurb, arbh, gurbh, nárbh, níorbh) é sin a cheap mé

an (nach, gur, arbh, gurbh, nárbh, níorbh) é sin a raibhaige; ní hé sin a raibh aige.

Freagraíonn na leaganacha thuas do na leaganacha in 16.64; agus freagraíonn príomhchlásal ráiteasach dearfach amháin ina bhfuil an chopail stairiúil do na trí cinn ina bhfuil sí príomha. Mar an gcéanna i gcás ceist nó abairt chlaoninsinte:

is é sin an leon;

ba é sin an é sin dúirt sí

sin an leon; an leon. an leon gurbh é sin

sin é an leon.

an leon.

ATHRÁ NA FAISNÉISE: ACHOIMRE

16.66 Nuair a thagraíonn an fhaisnéis féin agus faisnéis na habairte roimhe sin don rud

céanna, déantar an fhaisnéis, nó cuid di, a athrá

□ más ainmfhocal í a úsáidtear mar a bheadh aidiacht ann: *airí, cuimhin, dóigh, eol, fiú, foldár, mairg, méanar, mithid*, etc: *Nach mairg a d'éistfeadh leis? Is mairg.*

□ más aidiacht í nach dtagann clásal coibhneasta leithleach ina diaidh: *Nach deas é? Is deas.*

□ más réamhfhocal nó forainm réamhfhoclach is tús di: *An leis an leanbh an bréagán?*

Is leis.

Nach duitse a tugadh an duais? Is dom.

Faoi mbord atá siad. Ní faoi.

□ más amhlaidh an fhaisnéis: *Nach amhlaidh a bhí. Is amhlaidh.*

Ach má tá áit nó suíomh i gceist is minic a úsáidtear *ea* (**16.68**).

16.67 Úsáidtear forainm pearsanta oiriúnach san athrá

□ má tá forainm pearsanta ar lorg na copaille: *An í an bhó bhreac í? Ní hí.*

Is é ainm a bhí air [ná] Tomás. Ní hé.

An tusa a chaill iad seo? Ní mé.

□ más ainmfhocal cinnte is tús don abairt: *Seán atá ann! Is é, cinnte.*

□ más forainm taispeántach is tús don abairt: *Siúd í an traein chugainn. Is í gan dabht.*

16.68 Úsáidtear *ea* san athrá

□ más ainmfhocal éiginnte an fhaisnéis: *Is capall maith é. Ní hea in aon chor.*

□ más aidiacht roimh an gclásal coibhneasta leithleach atá ann: *An tinn atá Caoimhín?*

Is ea.

□ i gcás dobhriathair: *Nach inniu a imeoimid? Is ea.*

□ má tá réamhfhocal ar lorg na copaille agus gur áit nó suíomh atá i gceist: *An ar an mbord atá an leabhar? Ní hea ach ar an matal.*

Úsáidtear *ann* in áit *ea* uaireanta: *An ar an aonach a bhí tú? Is ann.*

□ i gcás ainm briathartha, frása nó clásal: *An filleadh a rinne sé? Is ea.*

An ag ithe atá sibh? Ní hea ach ag ól.

Nach toisc gur bochtán é a dhiúltaigh sibh é? Ní hea ar chor ar bith.

An i gcoinne an chleamhnais atá sibh? Is ea.

16.69 Más ceist dhúbailte ina bhfuil rogha le déanamh atá sa chéad abairt ní mór ceann den dá fhaisnéis a athrá, agus is minic clásal coibhneasta leithleach ar a lorg: *Cé acu bán nó dubh a bhí sé? Dubh a bhí sé.*

An inné nó inniu a tharla sé? Inné a tharla sé.

An agamsa nó agatsa atá siad? Agatsa atá siad.

Cé acu leis-sean nó léise an liathróid? Is léise í.

16.70 Más forainm ceisteach + forainm réamhfhoclach is tús don cheist, tosaíonn an freagra le réamhfhocal nó le forainm réamhfhoclach:

Cad leis ar briseadh an fhuinneog? Le cloch.

Cé leis a raibh Mathúin ag caint? Liom féin.

Cár b as é? As Corcaigh.